

KESZEG ANNA

APOKALIPSZIS MOST – TÉNYLEG!

■ 2000-ben érettségiztem. A millenarista tudattól meglehetősen áthatott generációom természetesen nem hitt abban, hogy be sem sikerül majd fejeznünk a középiskolát, mert az 1999–2000-es évváltó éjszakán végleg ottmaradunk valamelyik mámoros házi-buliban. Azt azonban állítom, hogy sokan voltunk, akik két évvel korábban a *Deep Impact* (r. Mimi Leder) világgégés-jelenetein valami olyat éreztünk, hogy a Colosseum, az Eiffel-torony összeomlása nem rémületet, hanem csodálatot vált ki belőlünk. Burke csak későbbben segített fogalmat rendelni mindehhez: „Amikor a veszély vagy a fájdalom túl közéről érint bennünket, semmiféle gyönyörérezet nem képes kiváltani, egyszerűen csak rettenetes; bizonyos távolságból és bizonyos változással azonban már gyönyörködtethetnek, sőt gyönyörködtetnek is, ahogy ezt nap mint nap meg is tapasztaljuk.”¹ A *Deep Impact* nekem az első apokaliptikusfilm volt, azt követően pótoltam be visszamenőleg a szükségset, s következetesen megnézek minden újabb próbálkozást. (Rangsorolni nem mernék, azt viszont tudom, hogy kedvenc jelenetem általában az elmaradhatatlan elnöki beszéd, ami felettébb szórakoztató. Valószínűleg kipróbálnám magam a műfajban, ha egyszer felkérnének rá.) Az elmúlt időszak igencsak elkényeztetett hasonló tematikájú filmekkel.² Mert – ha hiszünk azoknak, akiknek nem szoktunk – a világvége ezúttal tényleg közel van. A lapszám február 1-jei megjelenésével számolva: éppen háromszázhuszonöt nap választ el tőle. Közeledésén azonban már csak amiatt is érdemes elgondolkodni, mert az idén éppen százéves Titanic-katasztrófa például a napokban megismétlődött, s a pánikkeltés stratégiái ezúttal a korábbiaknál szívósabbnak bizonyulnak.

...valójában nem is tudjuk, mi az, amit világvégén értünk...

A 2012. december 21-ére beharangozott világvége valószínűleg ugyanúgy elmarad majd, mint az összes eddigi. Furcsamód ezúttal egészen más retorikai környezetben és nyilvánosság szinteken érkezett a híre, mint a korábbiaknak. Azok a kötetek, melyek a 2012-es jóslat szívósságának kérdésével foglalkoznak, azt a diagnózist fogalmazzák meg, hogy ezúttal civilizációnk millenarista tudata és a hálózati társadalom információáramlási technikáinak konfliktusa nem annyira erőteljes, mint a korábbiakban, az áltudományos hipotézis vádja ezúttal sokkal nehezebben fenntartható. Matthew Restall és Amara Solari majakutatók e jelenséget négy okra vezetik vissza:³ (1) a maja kultúra egzotizációjának erőteljes és 19. századi gyökerekkel rendelkező beágyazottsága a nyugati kultúrába; (2) a maja jóslat látszólagos tudományossága, a matematikai és csillagászati ismereteket ötvöző jellege; (3) a maja naptár és a csillagászat közötti összefüggésrendszer; (4) a maja jóslat vizuális elemei és a nyugati kultúra világvége-fogalmának erőteljesen vizuális természete. És abban valószínűleg igazuk is van, hogy ha már az okok egyenként nem is annyira meggyőzőek, összjátékuk magyarázatot szolgáltat arra a világvége-termelésre, ami éppen zajlik körülötünk, s amelyhez ezzel a lapszámmal jócskán csatlakoztunk. Még ha radikálisan más intenciókkal is. Valahogy úgy, ahogyan Lars von Trier *Melankóliája* is engedményt tesz efelé a termelés felé, de olyan emberi magatartásmodelleket helyez el az apokaliptikus történetben, melyek jelentősen újramodellezik a kérdést.

Restallék azt a tapasztalatot is tematizálják, hogy valójában nem is tudjuk, mi az, amit világvégén értünk: prófécia, jóslat, sors, katasztrófa, apokalipszis, világégés, titok, misztérium, jelenés. Ezek közül a lehetőségek közül a magára valamit is adó tudományos beszédmód egyik utat sem fogja választani. Ez a lapszám két konstruktivistá válasza ad a világvége meghatározására: a világvége mindenekelőtt az egyik leg-sikeresebb és legkomolyabb múlttal rendelkező *diskurzus*, melyre a közgazgatás, a közügyek feletti rendelkezés megítélésében bátran és sikerrel lehet hivatkozni. Szijártó Zsolt és Berecki Beáta mutat ebbe az irányba. Másrészt a világvége spektákulum:⁴ az egyik legrégebben és legkövetkezetesebben tervezett látványössze-függés a nyugati kultúra történetében.⁵ Éppen emiatt nehéz filmre vinni, fogást találni a lángtenger, az úrlény, a jégmező, az összeomló épületsorok, a menekülő tömegek, a közeledő idegen bolygó vizuális kliséin. Éppen emiatt izgalmas nézni még az invenciózusságot leginkább nélkülöző történeteket is – az ismétlődés, a kiszámíthatóság, a fenség előreláthatósága mégiscsak gyönyörködtet.⁶

A jelenségben engem ezúttal leginkább a világvége mint spektákulum kidolgozottsága szórakoztat. Mert nemcsak a filmes, sikerkönyves termelés gazdag ezen a területen, hanem még inkább az üzleti fogások: az apokalipszis mint sikeres brand. Ennek a kérdésnek az első komoly tematizálása 1996-ban történt meg egy olyan zseniális kérdésfelvetésű monográfiában, mely egyszerre vetette fel a világvégével kapcsolatos marketingfogások kérdését és a marketing apokalipszisztudatát.⁷ Az 1996-os állapotokhoz képest az elmúlt években a kreatív játékosság kezdte el dominálni a terpet. Londonban *The End is Nigh. The Official Magazine of the Apocalypse!* címmel adják ki a világvége hivatalos sajtótermékét. Az ötlet jó, mert az idők végét úgy hirdeti, hogy közben az időszakiság legerősebb metaforájával él, sikere pedig megismételhetetlenségében áll. A maja szakrális építészet közelében levő turisztikai egységek speciális világvége-programokat ajánlanak. Belize és Guatemala között létezik egy duPlooy's nevet viselő panzió, melynek világvége-ajánlata a december 18–22-e közötti periódusra szól, s az árakban az van benne, hogy a 22-i napért nem kell fizetni, hiszen ha a panzió fennmarad, az utolsó nap a közös ünneplés lehetősége lesz, ha meg nem marad fenn, amúgy sincs tétje a kérdésnek.⁸ A példákat halmozhatnánk ugyan, a jelenséget ettől még nem fogjuk jobban érteni. A katasztrófaturizmus tematizálása, ahogyan azt Palanca Attila megteszi, segíthet a tájékozódásban.

Két problémát érdemes még érintenünk. Az apokaliptikus tudat a tudományágak és a társadalmi szféra részterületein időnként elhatalmasodik. A diagnózis megfogalmazása sokszor segít abban, hogy a következő lépést tervezni és megtenni lehessen. Időnként pedig a vég tematizációja is komoly és nem utolsósorban sikeres tudományos teljesítmény. S most itt a Kant–Derrida-példát⁹ csak futólag hozom fel, a lapszámban Galin Tihanov tanulmánya tartozik ide. A világok vége pedig – mely többség a lapszám címét is ihlette – a különböző kultúrák utolsó időkhöz kapcsolódó történeteit érinti – itt Peti Lehel ír a csángók kapcsán egy sajátos koncepcióról.

Végül pedig azt a megközelítést említem – s ezzel a lapszám tematikáját kimozdíthatjuk a *2012logy*¹⁰ bűvköréből –, melyre a legjobb filmes metaforám Fassbinder *Amikor tízenhárom újhald van egy évbenje*¹¹, az érzelmi kultúrában egyetemesen, vagy legalábbis nagyobb közösségekben, nagyvárosokban bekövetkező válságkorszakok eszkatológiáját. Azt, amikor a kegyetlenségnek és az értetlenségnek olyan helyzetei, az identitásdefinícióknak olyan radikális lehetőségei jönnek létre, mint amilyenekről Fassbinder mind a negyvennégy filmjében beszélt. Amelyekkel szemben csak az ironia, a cinizmus, az abszurd nyelvi humor eszközei vethetők be, mert ez minden *értelmes* dolgok vége.

■ JEGYZETEK

1. Edmund Burke: Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően. Ford. Fogarasi György. Magvető, Bp., 2008, 45.
2. Sorolok néhány címet, különösebb rangsorolás nélkül: Contagion, 2011 (r. Steven Soderbergh); Melancholia, 2011 (r. Lars von Trier); The Road, 2009 (r. John Hillcoat); District 9, 2009 (r. Neill Blomkamp); 2012, 2009 (r. Roland Emmerich – akinek szinte a teljes pályája az apokaliptikus film műfajához kötődik); War of the Worlds, 2005 (r. Steven Spielberg); The Day after Tomorrow, 2004 (r. Roland Emmerich); 12. 12. 08. is the Day the Earth Stood Still, 2008 (r. Scott Derrickson).
3. Matthew Restall – Amara Solari: 2012 and the End of the World. The Western Roots of the Maya Apocalypse. Rowman and Littlefield Publishers, New York, Toronto, Plymouth, UK, 2011, 125–132.
4. A fogalmat itt és a továbbiakban Guy Debord meghatározása szerint használom: Guy Debord: A spektákulum társadalma. Ford. Erhardt Miklós, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Bp., 2006.
5. Ennek a két aspektusnak a részletes áttekintéséhez az amerikai kultúra kontextusában lásd Daniel Wojcik: The End of the World as We Know It. Faith, Fatalism, and Apocalypse in America. New York University Press, New York and London, 1997.
6. Emiatt izgalmas próbálkozás John Hillcoat The Roadja, mely a világvége utáni állapotra keres vizuális metaforákat.
7. Stephen Brown – Jim Bell – David Carson: Marketing Apocalypse. Escatology, Escapology and the Illusion of the End. Routledge, London, New York, 1996.
8. A példákhoz lásd Matthew Restall – Amara Solari: i. m. 114–155; 117–118.
9. Jacques Derrida – Immanuel Kant: Minden dolgok vége. Ford. Angyalosi Gergely, Mesterházi Miklós, Nyizsnyánszky Ferenc. Századvég, Gond, Bp., 1993.
10. A fogalmat Wojcik és Restall–Solari is alkalmazzák: Daniel Wojcik: i. m. 56; Matthew Restall – Amara Solari: i. m. 68, 70, 89. stb.
11. In a Year of 13 Moons, 1978 (r. Rainer Werner Fassbinder).